

Pere Beseran

Od vitraja do grobnice: franjevačka ikonografija u Kataloniji (13. – 14. st.)

Novi prosjački redovi koji su se formirali na početku 13. st. proširili su se Katalonijom prilično brzo i trajno. Franjevački je red napose imao vrlo brz zamah koji se može dovesti u vezu s putovanjem sv. Franje katalonskim područjem, a prepričano je u raznim legendama. No, unatoč ranim datumima mnogobrojnih franjevačkih fundacija dokumentiranih tijekom druge četvrtine 13. st., umjetnička ostavština 13. st. oskudna je i problematična. Razlog je tomu splet različitih okolnosti: neprestane izmjene radionica tijekom stoljeća što za posljedicu ima problem preciznijega datiranja najranijih primjera, otežanoga i uništenjem nekih od najvažnijih spomenika u 19. st. Ovi nestanci ne samo što nas lišavaju spoznaje o brojnim, važnim umjetničkim djelima, počevši od samih građevina, već i onemogućuju usporedbu s ostavštinom koju nude drugi, indirektni izvori. Sačuvana djela kao i ona zabilježena u dokumentima, dopuštaju nam zaključiti da je već krajem 13. st. katalonsko franjevstvo poprimilo novi izgled pod okriljem monarhije. Nova utemeljenja franjevaca i klarisa te izbor vlastite crkve kao mjesto ukopa omogućit će nove kreativne pothvate. Neki nadgrobni spomenici bit će od velike važnosti i imat će značajnu ulogu zajedno s umjetničkom opremom bolje nam znanih spomenika. Takav je slučaj sa samostanom u Pedralbesu, kraljevskom zadužbinom koja je pretvorena u mjesto gdje se povlači kraljica udovica, monumentalnom građevinom u kojoj se arhitektura presvlači skulpturom, vitrajima, freskama, poliptisima i različitim namještajem, odnosno to je mjesto u kojem franjevačka ikonografija pronalazi originalne i različite načine svoga predstavljanja.

U sačuvanim djelima u Pedralbesu, dva su od velikoga značenja u ovom radu. Prvi se nalazi među velikim, izrazito dobro očuvanim, vitrajima samostanske crkve: sedam apsidalnih vitraja koji sadrže velik broj originalnoga stakla, datiranih krajem prve polovice 14. st., možda oko 1340. godine. U jednostavnom i suvislom programu prikazuju cjelovitu seriju apostola uokolo središnjega, a najsluženijega vitraja s *Maestas Domini* u dnu, dok je iznad Bogorodica s djetetom sa sv. Franjom na desnoj i sv. Ivanom Krstiteljem na lijevoj strani, uvrštenima u apostolski niz. Drugo djelo koje nas zanima zbog integriranja u ikonografski program prikaza sv. Franje jest grob osnivačice, kraljice Elisende iz Moncade, koji je podignut u prezbiteriju crkve gdje se nalaze već spomenuti četrnaestostoljetni vitraji, ali s posebnosti da je riječ o dvostranoj grobnici čija je vidljiva strana isključivo iz klaustura. Ova dvostrukost groba objašnjava se zbog zatvorenosti samostana klarisa te pronalazi svoje direktne usporedbe u ostalim samostanskim crkvama ovoga reda, osobito u napoletanskim građevinama anžuvinske rodbine katalonskih kraljeva. Na dvjema fasadama grobnice razvija se originalni program s osam kipova svetaca, od kojih su samo četiri u potpunosti sačuvana, danas smještena u klausturu i u kopijama u unutrašnjosti hrama. Među njima je i novi prikaz sv. Franje, smještenoga uz sv. Jakova, sveca zaštitnika pokojnika, kralja Jakova II., supruga kraljice Elisende. U ovim, kao i u ostalim kreativnim pothvatima i njihovim ikonografskim programima vidljiv je utjecaj interesa katalonsko-aragonske monarhije prema obnovljenoj franjevačkoj duhovnosti u kojoj se istovremeno prožimlju osobni odnosi s onim obiteljskim i dinastijskim.

Prijevod s talijanskoga: Nina Šepić